

ETRÂFİYYE

(الطرافية)

Hâricî âlimlerinden

Gâlib b. Şâzek'in (ö. [?]) görüşlerini
benimseyenlere verilen ad

(bk. ACÂRİDE).

ETTAFEYYİŞ

(الطفيش)

Muhammed b. Yûsuf b. İsâ

b. Sâlih el-Hafsî el-Adevî

(ö. 1332/1914)

XX. yüzyılda İbâziyye mezhebini
Cezayir'de canlandıran
din âlimi.

Babası Yûsuf, dedeleri İsâ ve Sâlih gibi ünlü İbâzî âlimlerini yetiştiren Ettafeyyiş ailesine mensup olduğu için daha çok bu lakapla anılır. Bu kelime kaynaklarda Atfîş, Atfiyes, İtfeyyiş, İtfiyyes, Tafeyyiş, Ettafeyyes şekillerinde de zikredilmekle birlikte yaygın kullanışı Ettafeyyiş'tir. Berberice olduğu söylenen kelime "tut, gel, ye" anlamına gelir. Muhammed b. Yûsuf'un atalarından birine böyle bir davet yapıldığı için soyundan gelenlere bunun bir lakap olarak verildiği kabul edilir. Ettafeyyiş'in soyunun, Tunus'ta bir müddet hüküm süren Hafsîler hânedanının atası Ömer b. Hafs'a (ö. 571/1175-76) dayandığı için Hafsî lakabıyla anıldığını söyleyenler bulunduğu gibi bunu Hz. Ömer'in soyundan gelmiş olmasına bağlayanlar da vardır. Hatta ikinci görüşü savunanlar Adevî diye anılmasını, Hz. Ömer'in dedesi Adî b. Kâ'b b. Lüeyy'in soyundan gelmiş bulunmasıyla ilgili görürler.

1236 (1820) yılında Cezayir'in güneyinde bulunan Gerdâye (Gardia) merkezine bağlı Yescen kasabasında doğan Ettafeyyiş gençliğini Sahra bölgesinin başşehri, Mizâb vadisinin en büyük ticaret ve kültür merkezi olan Gerdâye'de geçirdi. Öğrenimini, Cezayirli seçkin İbâzî âlimlerinin okuduğu bir kurum olan Ma'hedü'l-hayât'ta tamamladıktan sonra, genç yaşına rağmen bir taraftan kitap yazarak ve talebe yetiştirerek ilmî faaliyetlerde bulunurken diğer taraftan da ülkesinin Fransız hâkimiyetinden kurtulması için Cezayir Millî Mukavemet Hareketi, Yeni İslahat Hareketi ve Azzâbe gibi kuruluşlar içinde öncü görevi yaparak Cezayir halkını fikrî ve siyasî yönde etkiledi. İki defa gittiği hacda dünya müslûmanlarının meselelerini daha ya-

kından tanıma fırsatı buldu. O dönemde bir çözüm olarak görülen İslâm birliği (panislâmizm) fikrine ilgi duyup bunu savunduğu için II. Abdülhamid tarafından kendisine bir takdimnâme ile altın madalya verildi. İlmî, fikrî ve siyasî faaliyetleri yanında zühd ve takvâsıyla da tanınan Ettafeyyiş Yescen'de vefat etti.

Mizâb vadisindeki İbâzî kültür ortamında yetişen Ettafeyyiş bu çevrenin etkisinde kalarak zühd ve takvâyî hayatının ana ilkesi haline getirdi. Geceleri az uyur, vaktini Kur'an okumakla geçirir, namazlarını mutlaka cemaatle kılar, zamanının önemli bir kısmını okuma, yazma ve talebe yetiştirme faaliyetlerine ayırırdı. Akaid, tefsir, hadis ve fıkıh alanlarında kendini ihtisas derecesinde yetiştirdiği için "Kutbü'l-eimme" unvanını almış, ayrıca tarih, felsefe, mantık, matematik, Arap dili ve edebiyatıyla ilgilenip bu sahalarda da eser verebilecek bir seviyeye ulaşmıştır. Ebû'l-Yakzân İbrâhim b. Yûsuf, Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed ve oğlu Ebû Muhammed gibi Mizâb vadisinin seçkin âlimleri onun öğrencisi oldular. Toplumun sosyal yapısını ve aile hayatını düzenleyici yeni bazı esaslar ortaya koyan Ettafeyyiş İbâziyye'nin yeniden canlanıp yayılmasında önemli rol oynadı. Özellikle bu mezhebin kadınlara ilişkin katı esaslarını eleştirerek onların ilgisini çekti. İslahatçı bir düşünce çizgisi takip etmesine rağmen bütün İslâmî konuları İbâziyye mezhebi çerçevesinde ele aldı. Onun bazı itikadî görüşleri şöyle özetlenebilir:

İman kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve organlarla amel etmektir. Bunlardan birinin terkedilmesi halinde iman gerçekleşmez. Kalp ile tasdik edip amel rûknünü yerine getirmeyen veya kalben tasdik etmediği halde bazı emirleri yerine getiren kişi müşrik ve münafik sayılır. Büyük günah işleyen kimse (mürtekeb-i kebir) kâfir olup ebediyen cehennemde kalır. Zira Kur'an-ı Kerim'de büyük günah işleyenler hakkında bu hüküm verilmiştir. Şefaât sadece muvahhidlere yani İbâzîler'e mahsustur. İbâzî olmayanlar veya bunlardan büyük günah işleyenler şefaatten mahrum kalırlar. Kulların bütün fiilleri ilâhî iradeye bağlı olup Allah tarafından yaratılır. Bu sebeple kul fiilini yaratan değil icra edendir. Kulun itaat etmesi veya isyanda bulunması kendi iradesi yanında Allah'ın iradesiyle gerçekleşir.

Ettafeyyiş'in ilmî şahsiyetinde Kur'an tefsiri önemli bir yer işgal eder. Tefsir-

de büyük ölçüde Zemahşerî'nin, bazan da Kâdî Beyzâvî'nin tesirinde kalmıştır. İbâziyye'ye ait önemli bir tefsir kaynağı olan *Himyânü'z-zâd ilâ dâri'l-me'âd* adlı hacimli tefsiri nakiller ve tekrarlarla doludur. Ettafeyyiş'e göre müteşâbih âyetlerin gerçek anlamını Allah'ın ilmine havale etmek gerekir. Bununla birlikte onun bunları te'vile tâbi tuttuğu da görülür.

Eserleri. Dinî ilimlerin hemen her alanında kitap yazan Ettafeyyiş'in 300'ü aşkın eseri bulunmaktadır. Bunların tamamına yakını Yescen'deki Kutbü'l-eimme Ettafeyyiş Kütüphanesi'nde mevcut olup çoğu basılmıştır. Belli başlı eserleri şunlardır: A) Tefsir. 1. *Himyânü'z-zâd ilâ dâri'l-me'âd** (I-XIV, Zenzibar 1350). 2. *Dâ'i'l-âmel ilâ yevmi'l-emel*. 3. *Tey-sîrû't-tefsîr* (I-VI, Cezayir 1326). *Dâ'i'l-âmel* adlı tefsirinin muhtasarıdır. B) Hadis. 1. *Vefâ'ü'd-âmanê bi-edâ'i'l-emâne* (I-III, Kahire 1306-1326). 2. *Câmi'u's-şeml (şümâl) fi hadîsi hâtemi'r-rusûl* (nşr. M. Abdülkâdir Ahmed Atâ, I-II, Beyrut 1407/1987). 3. *Tertîbü't-Tertîb* (Cezayir 1326). Rebî b. Habîb'e ait *el-Müsne'd (el-Câmi'u's-şahîh)* adlı eserin Ebû Ya'kûb Yûsuf b. İbrâhim el-Vercelânî tarafından *et-Tertîb* adıyla yapılan düzenlemesini yeniden ele alan bir çalışmadır. C) Kelâm. 1. *Şerhu 'Akîdeti't-tevhîd* (Cezayir 1326). Ebû Hafs İbn Cümey'in *Muqaddimetü't-tevhîd*'i üzerine yapılan geniş bir şerhtir. 2. *el-Cünne fi vaşî'l-cenne* (Kahire 1321, 1345/1926; Maskat 1983). 3. *Reddû's-şürûd 'ale'l-havzi'l-mevrûd*. Kıyâmet gününde Hz. Peygamber'e ait olacağı rivayet edilen havz-ı kevsere dairdir (Ziriklî, VIII, 33). D) Fıkıh. 1. *Şerhu Kitâbi'n-Nîl ve şifâ'i'l-âlîl* (I-X, Kahire 1305-1343; I-XVII, Beyrut 1393/1973; Maskat 1986). İbâzî fıkıhının temel kaynaklarından biri olan Abdülâzîz es-Semîni'ye ait *Kitâbü'n-Nîl*'e yapılan şerhtir. 2. *Şerhu'd-De'â'im* (I-II, Cezayir 1326). İbnü'n-Nazar el-Umânî'nin eserine dair bir şerhtir. 3. *Şâmilü'l-aşl ve'l-fer' (Kahire 1348)*. 4. *Şerhu Muhtaşari'l-Adl ve'l-inşâf*. Yûsuf b. İbrâhim el-Vercelânî'ye ait *el-Adl ve'l-inşâf* adlı usûl-ı fıkıh kitabına Ahmed b. Saîd eş-Şemmâhî'nin yazdığı muhtasarın şerhidir (P. Cuperly, s. 264). E) Arap Dili ve Edebiyatı. 1. *Şerhu'l-Muğni*. İbn Hişâm en-Nahvî'nin *Muğni'l-lebîb*'ine yapılan 5000 beyitlik bir şerhtir. 2. *Be-yânü'l-beyân*. 3. *Rebî'u'l-bedî*. 4. *İzâhu'd-delîl (a.g.e., VIII, 33)* (eserlerinin geniş bir listesi için bk. Cuperly, XXXV/130, s. 264-268).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû İshak İbrâhîm Ettafeyyîs, *ed-Dî'âye ilâ sebtli'l-mu'minîn*, Kahire 1342/1923, s. 100-109; Serkis, *Mu'cem*, II, 1633; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 692; II, 892; Ziriklî, *el-A'âm*, VIII, 32-33; Ali Yahyâ Muammer, *el-'İbâziyye fi'l-Cezâ'ir*, Kahire 1399/1979, s. 235, 427, 458, 590; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü a'lâmî'l-Cezâ'ir*, Beyrut 1400/1980, s. 19-21; Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessîrîn*, Kahire 1405/1985, II, 306-323; Pierre Cuperly, "Muhammad Atfayyâs et sa Risâla Şâfiya fi ba'd tawârîh ahl wâdî Mizâb", *IBLA*, XXXV/130 (1972), s. 261-268; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 128; Josef Schacht, "Atfiyâsh", *Et²* (İng.), I, 736.



SABRİ HİZMETLİ

ETTINGHAUSEN, Richard

(1906-1979)

Amerikalı İslâm sanatı tarihçisi.

5 Şubat 1906 tarihinde Almanya'da Müsevî bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Yüksek öğrenimini Frankfurt Üniversitesi'nde yaparak Kur'an'daki putperestliğe karşı görüşler hakkında hazırladığı bir tezle doktor unvanını aldı (1931) ve arkasından Berlin Devlet müzelerinin İslâm Eserleri Bölümü'nde çalışmaya başladı. Fakat 1933 yılında Hitler rejimi yüzünden İngiltere'ye göç etmek zorunda kaldı ve Oxford'da Arthur V. Pope'un yanında asistanlık yaptı. Daha sonra buradan Amerika Birleşik Devletleri'ne geçerek oraya yerleşti ve üniversitelerde öğretim üyesi, müzelerde uzman olarak çalıştı. 1934'ten 1937'ye kadar American Institute of Persian Art and Archeology'de yardımcı araştırmacılık yaptı; 1938'den 1949'a kadar Michigan Ann Arbor Üniversitesi'nde İslâm sanatı dersleri verdi. Bir taraftan da 1944'ten itibaren Smithsonian Institution'a bağlı Freer Gallery of Art'ın Yakındoğu bölümünde çalışmaya başladı ve 1961'den 1967'ye kadar buranın başuzmanlık görevini yürüttü. Müzelerde uzmanlığın yanı sıra üniversitelerde öğretim üyeliği görevini

de sürdüren Ettinghausen, 1961'den itibaren New York Üniversitesi'nin Güzel Sanatlar Enstitüsü'ne öğretim üyesi oldu ve 1967'de İslâm sanatı profesörlüğüne yükseldi. İki yıl sonra Metropolitan Museum'un İslâmî Eserler Bölümü'nde danışmanlık görevini üstlendi. Bu yıllarda bir taraftan da Washington'daki Phillips Gallery ve Textile Museum gibi birçok sanat kuruluşunun idare meclisinde yer aldı. 1974'te Kudüs'te, İslâm sanatlarıyla ilgilenen L. A. Mayer Memorial Institute'un kurulmasına önyak oldu. Bütün bu çalışmaları arasında İslâm sanatlarıyla ilgili birçok serginin düzenlenmesine ve kataloglarının hazırlanmasına yardım etmekten başka 1938'den 1950'ye kadar İslâm sanatlarına dair araştırmalara yer veren *Ars Islamica* dergisinin editörlüğünü, 1954-1967 yılları arasında ise onun bir bakıma devamı olan *Ars Orientalis*'in yayın kurulu üyeliğini yaptı; ayrıca *Artibus Asiae* ve *Kunst des Orients* dergilerinin de yayıncıları arasında bulundu. 2 Nisan 1979'da ölen Ettinghausen için bu tarihten beş yıl önce Peter J. Chelkowski idaresinde bir armağan kitabı yayımlanmıştır (*Studies in Art and Literature of the Near East*, New York 1974).

Eserleri. Ettinghausen'in ilk eseri *Antithetische Polemik in Koran* (Frankfurt 1934) adlı doktora tezidir. Ettinghausen müzelerdeki çalışmaları dolayısıyla özellikle küçük sanatlara karşı ilgi duymuş ve minyatürlerle diğer tasvirî sanatlar başta olmak üzere daha çok kitap ciltleri, halı ve dokumalarla maden ve ahşap eserler üzerine çeşitli makaleler yazarak özel koleksiyonlarda veya müzelerdeki tanınmamış pek çok İslâmî eseri bilim dünyasına takdim etmiş, ayrıca mimari, kitâbeler ve edebiyatla da ilgilenmiştir. Bu arada *Encyclopaedia Britannica* ve *Colliers Encyclopedia* gibi genel, *Encyclopedia of World Art* ve *Encyclopaedia of Islam* (2. ed.) gibi uzmanların faydalandığı ilmi ansiklopedilere de birçok madde yazmıştır ki bunlardan özellikle uzmanlık ansiklopedilerine yazdıkları çok değerli birer ilmi makale niteliğindedir. Ayrıca meslektaşlarından ölenlere dair nekroloji yazılarının yanında *Ars Orientalis*, *Der Islam*, *Artibus Asiae*, *Ars Islamica*, *The Middle East Journal*, *The Muslim World* gibi dergilerde çok sayıda kitap tanıtma ve tenkit yazısı da yayımladı; ayrıca İslâm sanatlarıyla ilgili kitaplara ve sergi kataloglarına önsözler yazdı.

İslâm sanatlarının çeşitli dallarına dair pek çok makalesinin bulunmasına karşılık Ettinghausen'in kitap halinde basılmış eseri azdır. Bunlardan biri, Freer Gallery of Art yayınları arasında basılan İslâm sanatındaki tek boynuzlu efsane hayvanı motifine dairdir (*Studies in Muslim Iconography I: The Unicorn*, Washington 1950). Amerika koleksiyonlarında bulunan Hindistan hükümdarlarının resimleri hakkında hazırladığı *Painting of the Sultans and Emperors of India in American Collections* adlı kitabı Lalik Kala Akademisi tarafından yayımlandı (New Delhi 1961). İtalyan asıllı sanat tarihçisi Bernard Berenson'un koleksiyonunda bulunan İran minyatürleriyle ilgili kitabı da aynı yıl içinde basıldı (*Persian Miniatures in the Bernard Berenson Collection*, Milano 1961). İsviçre'de Skira Yayınevi'nin çıkardığı resim sanatı kitapları dizisi içinde yer alan *Arab Painting* başlıklı kitabı da (Geneva 1962; Alm. *Arabische Malerei*, Fr. *La Peinture arabe*) az bilinen bu konuyu, bir kısmı renkli basılan resimlerle geniş bir okuyucu kitlesine tanıttı. Aynı yıl içinde Smithsonian Institution tarafından yayımlanan kitabı Freer Gallery of Art'taki eski camlara dairdir (*Ancient Glass in the Freer Gallery of Art*, Washington 1962). Son kitabı ise Bizans'ın Sâsânî ve İslâm sanatına olan etkileri üzerine kaleme aldığı *From Byzantium to Sasanian Iran and the Islamic World: Three Modes of Artistic Influence* (Leiden 1972) adlı eseridir.

Ettinghausen'in İslâm sanatının çok değişik alanlarında kaleme aldığı 200'ü aşkın yazı ve makalesinden doğrudan doğruya Türkiye veya Türk sanatıyla ilgili olanlarının bazıları şunlardır: "The Islamic Period" (*Art Treasures of Turkey*, Washington 1966, s. 47-66); "A Signed and Dated Seljuq Qur'an" (*Bulletin of the American Institute for Persian Art and Archaeology*, IV/ 2 [1935], s. 92-102); "Some Paintings in Four İstanbul Albums" (*Ars Orientalis*, I [Washington 1954], s. 91-103); "An Illuminated Manuscript of Hâfiz-i Ab-rû in İstanbul" (*KÖR*, II [1955], s. 30-44); *Turkey: Ancient Miniatures* (New York 1961, önsöz, s. 5-17); "Chinese Representations of Central Asian Turks" (*Beiträge zur Kunstgeschichte Asiens-In Memoriam Ernst Diez*, İstanbul 1963, s. 208-222); *Turkish Miniatures from the Thirteenth to the Eighteenth Century*, New York 1965, giriş, 24 sayfa; "New Light on Early Animal Carpets" (*Aus der Welt der Islamischen Kunst-Festschrift für Ernst Küh-*

Richard
Ettinghausen